

Una simple petjada

per XURXO MARIÑO

Transmetre informació d'una ment a una altra no és només útil, és vital (la paraula *vital* té ací un profund sentit en totes les seues accepcions). Els animals, des d'una tendra i minúscula paparra fins a les imponents balenes blaves, utilitzem un acolorit repertori de sistemes de comunicació. No obstant això, i fins on sabem, en condicions naturals els humans som els únics éssers capaços de fer ús sistemes de comunicació sustentats en símbols. Som prestidigitadors innats de l'intangible, i per a això alguna cosa hagué de canviar en la manera de pensar dels nostres antecessors de fa almenys 100.000 anys.

«Un símbol és una càpsula d'informació que transcendeix l'espai i el temps»

D'alguna manera, els ancestres dels humans moderns van descobrir la utilitat d'usar representacions arbitràries de les coses per a emmagatzemar i transmetre informació. Aquest canvi en la manera de pensar, que en principi pot semblar senzill, ens va proveir d'una habilitat formidable: la capacitat de representar de manera simplificada qualsevol objecte, idea o acció sense necessitat que estiga ocorrent davant dels nostres ulls. Un símbol és una càpsula d'informació que transcendeix l'espai i el temps. Com que el seu significat és arbitrari, cal un acord entre la comunitat perquè el sistema funcione, de manera que l'espurna inicial que va catalitzar aquesta manera de pensar degué saltar no solament a partir d'alguna capacitat biològica, sinó també a partir de la cultura. I ací és on topem amb un problema complex, i per això fascinant: quin tipus d'estímul degué impregnar la ment dels nostres ancestres de fa entre 100.000 i 2 milions d'anys per a, d'alguna manera, afavorir o induir la florida de la idea de símbol? El sistema biològic ha d'estar preparat per a acollir una cosa així, per descomptat, i és molt probable que haja existit una confluència d'elements diversos, però, amb tot, es necessita almenys «alguna cosa» que exercisca de catalitzador perquè una ment aprengui la idea de símbol. En cap altre animal ha ocorregut una cosa així.

No coneixem cap sistema de comunicació animal –no humà– que utilitze símbols. El que s'utilitza són

Xurxo Mariño

signes d'un altre tipus: la majoria són índexs, i alguns són icones. Segons la classificació de Charles Sanders Peirce, hi ha tres tipus de signes: índexs, en els quals hi ha una relació directa espaciotemporal entre el signe i l'objecte o idea que transmet (el fum és un índex de l'existència de foc; un penell és un índex de la direcció del vent); icones, en les quals existeix una relació de similitud (una onomatopeia és un signe de naturalesa icònica; un dibuix d'un bisó és una icona del mateix animal); i símbols, en els quals la relació entre el signe i el que es vol transmetre és arbitrària. La transició «índex, icona, símbol» exigeix una

abstracció cada vegada major que no sembla estar a l'abast de tots els sistemes nerviosos.

És probable que mai coneguem com va emergir el concepte de símbol en els nostres ancestres, ni quines pressions evolutives li van obrir pas, però entre les idees que es manegen n'hi ha una que és poderosa per la seua simplicitat i per la capacitat de condensar en un únic element els tres tipus de signes: l'habilitat per a interpretar les petjades dels animals. Les marques deixades en el fang per herbívors i depredadors no devien passar desapercebudes als nostres ancestres. Una petjada de la trepitjada d'un rinoceront, quin tipus de

signe és? És un índex de la presència d'un animal, és una representació icònica de la pota, i al mateix temps pot convertir-se en una imatge simbòlica de l'animal sencer. No és senzill trobar en la naturalesa un element que condense d'una manera tan palesa la transició d'índexs a símbols. Els humans del paleolític van realitzar aquest viatge mental, potser amb l'ajuda inadvertida de les petjades que els indicaven la presència de depredadors o el camí cap al menjar. Hi ha tot un món condensat en una empremta, una simple petjada. ☺

XURXO MARIÑO. Neurofisiòleg i comunicador científic. Departament de Medicina de la Universitat de la Corunya.